

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INKLYUZIV TA'LIM SHAROITIDA O'QUVCHILARNING TASVIRIY FAOLIYATINI TASHKIL ETISH METODIKASI

Kabulova Charos Turdikulovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti, o'qituvchi, mustaqil izlanuvchi.

e-mail: charos1975k@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-9431-1195>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning tasviriy faoliyatini tashkil etishning pedagogik asoslari, metodik tamoyillari va amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tasviriy faoliyatning o'quvchilarda ijodiy fikrlash, vizual idrok, mayda motorika, mustaqil qaror qabul qilish hamda ijtimoiy hamkorlik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi o'rni yoritiladi. Inklyuziv sinfda ta'lim mazmunini o'quvchilarning individual ehtiyojlari, sensor imkoniyatlari, harakatlanish xususiyatlari va muloqot usullariga muvofiq moslashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Tadqiqot UNESCOning inklyuzivlik va ta'limdagi tenglikka oid tavsiyalari, BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasi hamda o'qitishning universal dizayni tamoyillari asosida olib borilgan nazariy tahlilga tayanadi. Natijada tasviriy faoliyatni rejalashtirish, topshiriqlarni differensiallashtirish, moslashtirilgan materiallardan foydalanish va o'quvchilar yutuqlarini individual mezonlar asosida baholashga yo'naltirilgan metodik yondashuv taklif etiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, tasviriy faoliyat, individual yondashuv, differensial ta'lim, universal dizayn, ijodiy rivojlanish, vizual idrok, moslashtirilgan materiallar, pedagogik metodika, ijtimoiy integratsiya.

МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Кабулова Чарос Турдикуловна

Ташкентский международный университет Кимё, преподаватель, независимый исследователь.

Аннотация.

В данной статье анализируются педагогические основы, методические принципы и практические возможности организации изобразительной деятельности учащихся в условиях инклюзивного образования. Раскрывается роль изобразительной деятельности в развитии у учащихся творческого мышления, зрительного восприятия, мелкой моторики, навыков самостоятельного принятия решений и социального взаимодействия. Особое внимание уделяется вопросам адаптации содержания обучения в инклюзивном классе с учётом индивидуальных потребностей учащихся, их сенсорных возможностей, особенностей двигательной активности и способов коммуникации. Исследование опирается на теоретический анализ, проведённый на основе рекомендаций ЮНЕСКО по вопросам инклюзивности и равенства в образовании, Конвенции ООН о правах инвалидов, а также принципов универсального дизайна обучения. В результате предлагается методический подход, направленный на планирование изобразительной деятельности, дифференциацию заданий, использование адаптированных материалов и оценивание достижений учащихся на основе индивидуальных критериев.

Ключевые слова: инклюзивное образование, изобразительная деятельность, индивидуальный подход, дифференцированное обучение, универсальный дизайн, творческое развитие, зрительное восприятие, адаптированные материалы, педагогическая методика, социальная интеграция.

METHODOLOGY FOR ORGANIZING STUDENTS' VISUAL ART ACTIVITIES IN AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Kabulova Charos Turdikulovna

Kimyo International University in Tashkent, Lecturer, Independent Researcher.

Abstract.

This article analyzes the pedagogical foundations, methodological principles, and practical opportunities for organizing students' visual art activities in an inclusive educational environment. It highlights the role of visual art activities in developing students' creative thinking, visual perception, fine motor skills, independent decision-making abilities, and social collaboration skills. Particular attention is paid to adapting educational content in inclusive classrooms according to students' individual needs,

sensory abilities, motor characteristics, and communication methods. The study is based on a theoretical analysis drawing on UNESCO recommendations concerning inclusion and equity in education, the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, and the principles of Universal Design for Learning (UDL). As a result, a methodological approach is proposed that focuses on planning visual art activities, differentiating assignments, using adapted materials, and assessing students' achievements according to individualized criteria.

Keywords: inclusive education, visual art activities, individualized approach, differentiated instruction, universal design, creative development, visual perception, adapted materials, pedagogical methodology, social integration.

Kirish. Zamonaviy ta'lim tizimida har bir o'quvchining ta'lim olish huquqini ta'minlash, uning individual imkoniyatlarini rivojlantirish va o'quv jarayonida faol ishtirok etishi uchun zarur sharoitlarni yaratish muhim pedagogik vazifalardan hisoblanadi. Inklyuziv ta'lim mazkur vazifalarni amalga oshirishda o'quvchilar o'rtasidagi jismoniy, sensor, kognitiv, kommunikativ va boshqa individual farqlarni hisobga olishni nazarda tutadi. UNESCOning inklyuzivlik va ta'limdagi tenglikni ta'minlashga oid qo'llanmasida barcha o'quvchilarning ta'lim jarayonida ishtirok etishi hamda o'rganishdagi to'siqlarni kamaytirish inklyuziv ta'lim siyosati va amaliyotining muhim yo'nalishlari sifatida ko'rsatilgan [1].

Tasviriy faoliyat inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning o'z fikri, tasavvuri, hissiy kechinmalari va atrof-muhit haqidagi tasavvurlarini turli vizual vositalar orqali ifodalashiga imkon beradi. Rasm chizish, bo'yash, applikatsiya, kollaj, loy yoki plastilin bilan ishlash, turli shakllardan kompozitsiya yaratish kabi faoliyat turlari o'quvchilarning individual qobiliyatlarini namoyon etishiga xizmat qiladi. Biroq bunday imkoniyatlar o'z-o'zidan yuzaga kelmaydi: topshiriq mazmuni, foydalaniladigan vositalar, ish joyining tashkil etilishi va pedagogik yordam o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirilishi lozim.

BMTning Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasining 24-moddasida nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqi, qobiliyatlari va ijodiy salohiyatini to'liq rivojlantirish, shuningdek, individual ehtiyojlarga mos oqilona moslashtirish va zarur yordamni ta'minlash majburiyatlari belgilangan [2]. Ushbu talablar tasviriy faoliyatni tashkil etishda ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

O'qitishning universal dizayni (Universal Design for Learning – UDL) esa ta'lim jarayonini dastlabdan turli ehtiyojlarga ega o'quvchilar uchun qulay loyihalashni taklif etadi. CAST tomonidan ishlab chiqilgan UDL Guidelines 3.0 hujjati axborotni turli shakllarda taqdim etish, o'quvchilarga o'z bilim va fikrlarini turli usullarda namoyon etish imkonini berish hamda ta'limdagi to'siqlarni oldindan aniqlashga urg'u beradi [3]. Shu nuqtayi nazardan, tasviriy faoliyatda barcha o'quvchilardan bir xil material, bir xil texnika va bir xil bajarish usulini talab qilish o'rniga, umumiy ta'limiy maqsadga turli yo'llar bilan erishish imkoniyatini yaratish zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning tasviriy faoliyatini tashkil etish masalasi ta'limda teng imkoniyatlarni ta'minlash, individual ehtiyojlarni hisobga olish va pedagogik jarayonni moslashtirish bilan uzviy bog'liq. Mazkur muammoning nazariy asoslarini o'rganishda xalqaro tashkilotlarning metodik tavsiyalari, ta'limni universal loyihalash konsepsiyasi hamda tasviriy san'at ta'limida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilar bilan ishlashga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu manbalar inklyuziv ta'limni o'quvchini umumiy sinfga joylashtirish bilangina cheklamasdan, uning ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi va individual imkoniyatlarini namoyon qilishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish nuqtayi nazaridan yoritadi.

UNESCO tomonidan 2017-yilda e'lon qilingan ta'limda inklyuzivlik va tenglikni ta'minlashga oid metodik tavsiyalarda barcha o'quvchilarning ta'lim jarayonida ishtirokini qo'llab-quvvatlash, ta'limdagi to'siqlarni aniqlash va ularni kamaytirish zarurligi ta'kidlangan [1]. Mazkur yondashuv tasviriy faoliyatni tashkil etishda ham muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki o'quvchining rasm chizish, rang tanlash, applikatsiya yoki kollaj yaratish jarayonida qatnashishi nafaqat uning individual qobiliyatlariga, balki topshiriq mazmuni, foydalaniladigan materiallar va pedagogik yordamning mosligiga ham bog'liq. Shu jihatdan, tasviriy faoliyatni barcha o'quvchilar uchun qulay va mazmunli tashkil etish ta'limdagi teng imkoniyatlarni ta'minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Nogironlar huquqlari to'g'risidagi konvensiyasida nogironligi bo'lgan shaxslarning ta'lim olish huquqi, ularning qobiliyatlari va ijodiy salohiyatini rivojlantirish hamda individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda zarur yordam ko'rsatish masalalari belgilangan [2]. Ushbu talablar tasviriy faoliyatni tashkil etishda o'quvchining topshiriqni bajarish usuli, foydalanadigan vositalari va o'z fikrini ifodalash imkoniyatlarini hisobga olishni taqozo etadi. Masalan, ayrim o'quvchilar o'z g'oyalarini qalamda chizish orqali ifodalasa, boshqalari tayyor shakllarni joylashtirish, kollaj yaratish, taktill materiallardan foydalanish yoki raqamli vositalar yordamida tasvir hosil qilishi mumkin. Muhimi, faoliyat shaklining o'zgarishi o'quvchining ta'limiy maqsadga erishish va mashg'ulotda faol qatnashish imkoniyatini cheklamasligi kerak. Shu bilan birga, mazkur huquqiy hujjat tasviriy faoliyatning alohida metodlari samaradorligini bevosita baholamaydi, balki ularni ishlab chiqish uchun normativ asos yaratadi.

Ta'lim jarayonini turli ehtiyojlarga moslashtirish masalasi CAST tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan universal dizayn tamoyillarida ham o'z ifodasini topgan. 2024-yilda yangilangan mazkur yondashuv ta'lim mazmunini turli shakllarda taqdim etish, o'quvchilarga o'z bilim va ko'nikmalarini turli usullarda namoyon qilish imkonini berish hamda ta'limdagi to'siqlarni oldindan hisobga olishga yo'naltirilgan [3]. Ushbu tamoyillarni tasviriy faoliyatga tatbiq etish o'quvchilarga bir xil mazmunni rasm, applikatsiya, kollaj yoki hajmli kompozitsiya orqali ifodalash imkonini beradi.

Shuningdek, ko'rsatmalarni og'zaki tushuntirish, vizual namunalar, ketma-ketlik kartochkalari va amaliy namoyish orqali taqdim etish topshiriqni tushunishni yengillashtirishi mumkin. Bunda moslashtirish faqat qiyinchilik yuzaga kelganidan keyin amalga oshirilmaydi, balki mashg'ulotni rejalashtirish bosqichidayoq turli ehtiyojlar hisobga olinadi. Biroq universal dizayn barcha o'quvchilarga bir xil vositalarni qo'llashni anglatmaydi. Har bir moslashtirish o'quvchining individual xususiyatlari, faoliyat maqsadi va mavjud sharoitlardan kelib chiqib tanlanishi lozim.

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham inklyuziv ta'limning pedagogik asoslari, tasviriy faoliyatni o'rgatish metodikasi va o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi masalalariga e'tibor qaratilgan. Xususan, Shodmonova Munisa Furqatovnaning tadqiqotida inklyuziv ta'lim sharoitida tasviriy san'at mashg'ulotlarini o'quvchilarning psixologik, jismoniy va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish masalalari yoritilgan. Muallif moslashtirilgan metodlar, differensial yondashuv va ijodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlashning ahamiyatini asoslaydi [7]. Mazkur yondashuv tasviriy faoliyatni tashkil etishda o'quvchilarning imkoniyatlariga mos topshiriqlar tanlash, turli materiallardan foydalanish va ijodiy ifoda uchun muqobil usullarni taklif etish zarurligini ko'rsatadi.

Xolmurodova Dilnoza tomonidan olib borilgan tadqiqotda bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining inklyuziv pedagogik va art-terapevtik kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi o'rganilgan. Muallif bo'lajak pedagoglarning topshiriqlarni o'quvchilarning individual ta'limiy ehtiyojlariga moslashtirish, ijodiy faoliyatning rivojlantiruvchi imkoniyatlaridan foydalanish va qulay inklyuziv muhit yaratish ko'nikmalariga e'tibor qaratadi [8]. Tadqiqotda mashg'ulotlarni loyihalash, amaliy topshiriqlarni bajarish va pedagogik faoliyatni refleksiv tahlil qilishga asoslangan metodik yondashuv yoritilgan. Ushbu qarashlar tasviriy faoliyatni samarali tashkil etishda o'qituvchining metodik tayyorgarligi va individual yondashuvni amalga oshira olish qobiliyati muhim ekanini ko'rsatadi.

Qodirova F. U. va Pulatova D. A.ning ilmiy-metodik ishlari inklyuziv ta'limning pedagogik-psixologik asoslarini, alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bolalarni o'qitish va tarbiyalashda qo'llaniladigan pedagogik texnologiyalarni yoritishi bilan ahamiyatlidir [9]. Mazkur olimlarning yondashuvlari tasviriy faoliyatni tashkil etishda o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, ta'lim vositalarini moslashtirish va pedagogik yordamni ehtiyojga muvofiq belgilash uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, ularning ishlari umumiy inklyuziv ta'lim masalalarini qamrab olgani sababli, tasviriy faoliyatga oid xulosalarni alohida metodik tavsiyalar bilan to'ldirish zarur.

Boliyeva Lola tomonidan tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasining pedagogik xususiyatlari o'rganilgan. Tadqiqotda tasviriy faoliyatning maqsad va vazifalari, uni tashkil etishning metodik jihatlari hamda bo'lajak pedagoglarni mazkur faoliyatga o'rgatish masalalari yoritilgan [10]. Ushbu ilmiy ish tasviriy faoliyatni rejalashtirish, mashg'ulot mazmunini belgilash va pedagogik usullarni tanlash masalalarini nazariy jihatdan asoslashga yordam beradi. Biroq tadqiqot bevosita inklyuziv ta'limga bag'ishlanmaganligi sababli, undagi umumiy metodik qarashlarni alohida ta'lim ehtiyojlariga ega o'quvchilar bilan ishlash sharoitlariga moslashtirib qo'llash lozim.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning tasviriy faoliyatini tashkil etishning pedagogik-psixologik asoslarini o'rganishda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, taqqoslash, umumlashtirish va tizimlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, tasviriy faoliyatni o'quvchilarning individual imkoniyatlari va ta'limiy ehtiyojlariga moslashtirish tamoyillari tahlil qilindi. Tadqiqotda differensial yondashuv, individual ta'limni qo'llab-quvvatlash va universal ta'lim dizayni tamoyillariga alohida e'tibor qaratildi.

NATIJALAR

Nazariy manbalar tahlili inklyuziv ta'lim sharoitida tasviriy faoliyatni tashkil etishning o'zaro bog'liq bir necha yo'nalishini ajratish imkonini berdi. Ular ta'lim muhitini moslashtirish, topshiriqlarni differensiallashtirish, material va vositalarni tanlash, individual yordamni tashkil etish hamda baholash jarayonini takomillashtirishdan iborat.

Tasviriy faoliyatni tashkil etishning bir necha tamoyillari mavjud.

Birinci tamoyil – teng ishtirok etish imkoniyatini ta'minlash. O'quvchining tasviriy topshiriqda ishtirok etishi faqat uning rasmni mustaqil chiza olishiga bog'liq bo'lmasligi kerak. Ayrim o'quvchilar tasvirni chizish orqali, boshqalari rang tanlash, tayyor shakllarni joylashtirish, kollaj tuzish, shablondan foydalanish yoki yordamchi texnologiyalar orqali o'z fikrini ifodalashi mumkin. Muhimi, barcha o'quvchilar umumiy ta'limiy faoliyatning mazmunli ishtirokchisiga aylanishidir. Bu yondashuv BMT konvensiyasida belgilangan teng ta'lim olish va individual yordam ko'rsatish talablariga mos keladi [2].

Ikkinchi tamoyil – individual yondashuv va moslashtirish. O'quvchining topshiriqni bajarish imkoniyati faqat uning tashxisiga qarab belgilanmasligi kerak. Pedagog bolaning qiziqishi, avvalgi tajribasi, ko'rsatmalarni tushunishi, materialni ushlashi, rang va shakllarni farqlashi, muloqot usuli hamda mustaqillik darajasini hisobga olishi lozim. Bunda bir xil ta'limiy maqsad saqlangan holda topshiriqni bajarish yo'li, murakkabligi yoki zarur yordam darajasi o'zgartirilishi mumkin.

Uchinchi tamoyil – ta'lim jarayonining oldindan qulay loyihalanishi. CASTning UDL Guidelines 3.0 hujjati o'quvchilarga axborotni turli shakllarda qabul qilish va o'z bilimlarini turli usullarda namoyon etish imkoniyatini berishni tavsiya qiladi [3]. Tasviriy faoliyatda bu tamoyil ko'rgazmali namuna, og'zaki tushuntirish, bosqichma-bosqich tasvirlangan yo'riqnoma, turli o'lchamdagi materiallar va muqobil ifoda vositalaridan foydalanish orqali amalga oshiriladi.

To'rtinchi tamoyil – ijodiy mustaqillikni qo'llab-quvvatlash. O'qituvchi namunani ko'rsatishi mumkin, biroq o'quvchining barcha ishlarini namunaga aynan moslashtirishga majburlanmasligi lozim. Rang, shakl, kompozitsiya va tasvir mazmunini tanlashda imkon qadar mustaqillik berilishi o'quvchining shaxsiy ifodasini saqlab qoladi.

Inklyuziv sinfda tasviriy faoliyatni samarali tashkil etish uchun quyidagi bosqichlardan foydalanish taklif etiladi.

Birinci bosqich – o'quv ehtiyojlarini aniqlash. Pedagog o'quvchining qiziqishlari, faoliyatni bajarish usuli,

topshiriqni tushunishi, zarur yordam darajasi va materiallardan foydalanish imkoniyatini kuzatadi. Zarurat bo'lsa, maxsus pedagog, logoped, psixolog, ergoterapiya mutaxassisi yoki oila bilan hamkorlik qiladi. Bunda maqsad o'quvchini cheklash emas, uning ishtirokini yengillashtiradigan shartlarni aniqlashdir.

Ikkinchi bosqich – maqsad va topshiriqni belgilash. Har bir mashg'ulot uchun tushunarli, kuzatish mumkin bo'lgan maqsad tanlanadi. Masalan, “Kuz manzarasini chizish” topshirig'ida asosiy maqsad tabiatdagi ranglarni farqlash, kompozitsiyada elementlarni joylashtirish yoki o'z tasavvurini ifodalash bo'lishi mumkin. O'quvchining barcha elementlarni mustaqil chizishi yagona muvaffaqiyat mezonini sifatida belgilanmasligi kerak.

Uchinchi bosqich – material va muhitni moslashtirish. Ish joyi qulay balandlikda tashkil etiladi, zarur bo'lsa, qog'oz sirpanmaydigan taglikka mahkamlanadi. Qalin tutqichli qalamlar, yirik mo'yqalamlar, oldindan kesilgan shakllar, yirik detallar, teksturali materiallar yoki raqamli chizish vositalari qo'llanilishi mumkin. Tanlov o'quvchining individual ehtiyojiga mos bo'lishi va xavfsizlik talablariga javob berishi zarur.

To'rtinchi bosqich – ko'rsatma va namunalarni taqdim etish. Topshiriq qisqa, izchil va tushunarli ko'rsatmalar orqali bayon etiladi. Murakkab ishlar kichik bosqichlarga ajratiladi. Masalan, “Avval fonni tanlang, keyin asosiy shakllarni joylashtiring, so'ng tafsilotlarni qo'shing” kabi ko'rsatmalar beriladi. Zarur hollarda vizual jadval, belgilar yoki amaliy namoyishdan foydalaniladi.

Beshinchi bosqich – mustaqil faoliyat va individual yordam. O'quvchiga topshiriqni bajarish uchun yetarli vaqt beriladi. Pedagog yordamni zarur darajada taqdim etib, o'quvchining mustaqil harakatlarini imkon qadar saqlaydi. Jismoniy yordam ko'rsatishdan oldin o'quvchining roziligi va ehtiyoji hisobga olinadi. Yordam o'quvchi o'rniga ishini bajarib berishga aylanmasligi kerak.

Oltinchi bosqich – ishlarni muhokama qilish va baholash. O'quvchilar o'z ishlarini namoyish etish, og'zaki izohlash, imo-ishora, yozuv, rasmiy belgilar yoki boshqa qulay muloqot vositalari orqali fikr bildirishlari mumkin. Baholashda faqat yakuniy mahsulotning estetik sifati emas, balki o'quvchining faol ishtiroki, tanlov qilishi, yangi usulni sinab ko'rish, topshiriqni bajarishdagi mustaqilligi va individual rivojlanishi ham hisobga olinadi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida tasviriy faoliyatning turli shakllaridan foydalanish o'quvchilarga o'z imkoniyatlariga mos usulni tanlashga yordam beradi.

Faoliyat turi	Moslashtirish usuli	Pedagogik maqsad
Rasm chizish	Qalin qalam, yirik format, mahkamlangan qog'oz, vizual namuna	Shakl va ranglarni ifodalash, tasviriy ko'nikmalarni rivojlantirish
Bo'yash	Katta konturlar, keng mo'yqalam, rang namunalari	Ranglarni farqlash va tanlash
Applikatsiya	Oldindan kesilgan yoki yirik shakllar, yopishtirish uchun qulay vositalar	Shakllarni joylashtirish va kompozitsiya yaratish
Kollaj	Turli fakturadagi xavfsiz materiallar, tanlash kartochkalari	Ijodiy tanlov va vizual kompozitsiya
Hajmli tasvir	Yumshoq plastilin, yirik detallar, qulay ish yuzasi	Fazoviy tasavvur va material bilan ishlash
Raqamli tasvir	Sensorli ekran, kattalashtirish, sodda chizish dasturi	Muqobil ifoda va raqamli ijodkorlik

Jadvalda keltirilgan moslashtirishlar barcha o'quvchilarga bir xil tarzda qo'llanmaydi. Ularning maqsadga muvofiqligi bolaning individual imkoniyatlari, mashg'ulot maqsadi va xavfsizlik talablariga ko'ra belgilanadi.

Inklyuziv tasviriy faoliyatda o'quvchining tashxisi bilan cheklanib qolmasdan, faoliyatni bajarish paytida yuzaga keladigan aniq to'siqlarni aniqlash muhimdir.

Harakatlanish yoki mayda motorika bilan bog'liq qiyinchiliklarda qalin tutqichli asboblardan, sirpanmaydigan taglik, yirik shakllar va raqamli vositalar taklif qilinishi mumkin. Ko'rish bilan bog'liq ehtiyojlarda yuqori kontrastli materiallar, yirik tasvirlar, taktil elementlar va og'zaki tavsiflardan foydalanish mumkin. Eshitish bilan bog'liq ehtiyojlarda ko'rgazmali ko'rsatmalar, yozma yo'riqnomalar va imo-ishora tilidan foydalanish imkoniyati ko'rib chiqiladi. Muloqot yoki topshiriqni tushunish bilan bog'liq qiyinchiliklarda esa qisqa ko'rsatmalar, vizual ketma-ketlik, tanlov kartochkalari va takroriy namoyish foydali bo'lishi mumkin.

Bu tavsiyalar bir xil tashxisga ega barcha o'quvchilarning ehtiyojlari bir xil degan xulosani anglatmaydi. Moslashtirish o'quvchining real faoliyati, o'z xohishi va pedagogik kuzatuv asosida tanlanadi. Zarur hollarda tegishli mutaxassislar bilan maslahatlashish lozim.

Inklyuziv sinf sharoitida baholash jarayoni o'quvchilarni o'zaro taqqoslashga emas, balki ularning individual boshlang'ich imkoniyatlari, mavjud ko'nikmalari va rivojlanish dinamikasini aniqlashga yo'naltirilishi lozim. Bunday yondashuv har bir o'quvchining o'ziga xos ta'limiy ehtiyojlarini hisobga olish, uning erishgan yutuqlarini aniqlash hamda keyingi rivojlanish yo'nalishlarini belgilash imkonini beradi.

Ushbu maqola doirasida baholashning asosiy mezonlari sifatida o'quvchining mashg'ulotlardagi faol ishtiroki, topshiriqlarni bajarishdagi mustaqilligi, tasviriy ifoda imkoniyatlari, ijodiy yondashuvi, muloqot va hamkorlik ko'nikmalari hamda individual rivojlanish darajasi taklif etiladi.

Bunda faol ishtirok o'quvchining mashg'ulotga jalb etilishi, topshiriq ustida ishlashi va faoliyatni davom ettira olishi orqali namoyon bo'ladi. Mustaqillik topshiriqlarni bajarishda o'z tanlovini amalga oshirishi, qaror qabul qilishi va pedagogik yordamga bo'lgan ehtiyojining o'zgarishi asosida baholanadi. Tasviriy ifoda mezonlari ranglar, shakllar, turli materiallar va kompozitsion elementlardan maqsadli foydalanish qobiliyatini qamrab olsa, ijodiy yondashuv o'quvchining o'z g'oyalarini ilgari surishi, topshiriqqa individual yechim topishi va ijodiy fikrlashini namoyon etishi bilan

belgilanadi.

Muloqot va hamkorlik ko'nikmalari tengdoshlari bilan material almashish, o'z fikrini ifodalash hamda jamoaviy faoliyatda ishtirok etish orqali aniqlanadi. Individual rivojlanish esa o'quvchining avvalgi faoliyati bilan keyingi natijalarini qiyoslash asosida, undagi ko'nikmalar, mashg'ulotlardagi ishtirok va mustaqillik darajasida yuz bergan o'zgarishlarni hisobga olgan holda baholanadi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, mazkur mezonlar maqola doirasida baholashni tashkil etish uchun taklif etilayotgan amaliy ko'rsatkichlar bo'lib, ular validatsiyadan o'tgan standart diagnostik shkala hisoblanmaydi. Shu sababli ularni amaliyotga tatbiq etishda sinfning xususiyatlari, o'quv dasturining mazmuni, o'quvchilarning individual ta'limiy ehtiyojlari va belgilangan rivojlanish maqsadlarini hisobga olgan holda aniqlashtirish zarur.

MUHOKAMA

Tahlil natijalari inklyuziv ta'lim sharoitida tasviriy faoliyatni tashkil etish faqat topshiriqlarni soddalashtirish yoki ayrim o'quvchilarga alohida material berish bilan cheklanmasligini ko'rsatadi. Asosiy vazifa – ta'limiy maqsadni saqlagan holda unga erishish yo'llarini moslashuvchan tashkil etishdir. Bunday yondashuv o'quvchining ijodiy qaror qabul qilishi, faoliyatda ishtirok etishi va o'z imkoniyatlarini namoyon qilishiga sharoit yaratadi.

UNESCOning inklyuzivlikka oid yondashuvi ta'limdagi tenglikni o'quvchilarning maktabga qabul qilinishi bilangina emas, balki ularning ta'lim jarayonidagi ishtiroki va o'rganish imkoniyatlari bilan ham bog'laydi [1]. Bu tamoyil tasviriy faoliyatda ham muhim: o'quvchining sinfda mavjud bo'lishi uning faoliyatga mazmunli qo'shilganini anglatmaydi. Agar topshiriqni bajarish uchun zarur materiallar, tushunarli ko'rsatmalar yoki muqobil ifoda usullari mavjud bo'lmasa, ayrim o'quvchilar mashg'ulotdan chetda qolishi mumkin.

CASTning UDL Guidelines 3.0 hujjati ta'limda turli taqdimot, faoliyat va ifoda imkoniyatlarini yaratish zarurligini ta'kidlaydi [3]. Tasviriy faoliyat bu tamoyilni amaliyotga tatbiq etish uchun qulay maydon hisoblanadi, chunki bir xil mazmunni rasm, kollaj, applikasiya, hajmli kompozitsiya yoki raqamli tasvir orqali ifodalash mumkin. Biroq turli variantlarni taklif qilishning o'zi yetarli emas: har bir variant mashg'ulot maqsadiga mos kelishi va o'quvchining mustaqil ishtirokini qo'llab-quvvatlashi lozim.

Guay tomonidan olib borilgan tasviriy san'at darslaridagi pedagogik amaliyotlarni tavsiflovchi tadqiqotda turli ta'lim sharoitlaridagi darslar kuzatilgan va o'qituvchilar bilan suhbatlar o'tkazilgan. Muallif barcha o'quvchilar uchun keng qamrovli tasviriy san'at dasturini tashkil etish imkoniyatini qayd etib, o'quvchilarni ajratishga emas, inklyuziyani qo'llab-quvvatlaydigan pedagogik usullarga e'tibor qaratishni tavsiya etgan [4]. Bu manba mazkur maqoladagi umumiy dastur doirasida individual moslashtirish tamoyilini qo'llash fikrini qo'llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, tadqiqotning tavsifiy xarakteri uning natijalarini barcha maktablar va o'quvchilar uchun universal samaradorlik isboti sifatida talqin qilishga imkon bermaydi.

Tasviriy faoliyatni tashkil etishda yana bir muhim masala – yordam va mustaqillik o'rtasidagi muvozanatdir. O'qituvchi o'quvchining ishini tezroq yakunlash maqsadida uning o'rniga shakllarni chizib yoki kompozitsiyani to'liq tayyorlab bersa, yakuniy mahsulot sifatli ko'rinsa ham, o'quvchining mustaqil faoliyati cheklanishi mumkin. Shuning uchun pedagogik yordam o'quvchining vazifani bajarishiga ko'maklashishi, biroq uning o'rniga qaror qabul qilmasligi kerak.

Baholashda ham shu mantiq saqlanishi lozim. Barcha o'quvchilarning ishini faqat chiziqlarning aniqligi, ranglarning uyg'unligi yoki namunaga o'xshashlik bo'yicha baholash individual rivojlanish va ijodiy ifodaning boshqa shakllarini e'tibordan chetda qoldirishi mumkin. Shu sababli baholash mezonlari oldindan belgilanishi, mashg'ulot maqsadiga mos bo'lishi va o'quvchining individual taraqqiyotini aks ettirishi zarur.

Mazkur maqolaning cheklovi shundaki, taklif etilgan metodik model alohida ta'lim muassasasida tajriba-sinov orqali tekshirilmagan. Shuningdek, turli yosh guruhlari va individual ta'limiy ehtiyojlarga ega o'quvchilar uchun qaysi moslashtirishlar eng samarali ekanini aniqlash maqsadida alohida empirik tadqiqotlar talab etiladi. Kelgusidagi izlanishlarda mashg'ulotlarni tizimli kuzatish, o'quvchilar portfoliolarini tahlil qilish, pedagoglar va ota-onalar fikrlarini o'rganish hamda individual rivojlanish ko'rsatkichlarini vaqt davomida taqqoslash maqsadga muvofiq.

XULOSA

Inklyuziv ta'lim sharoitida o'quvchilarning tasviriy faoliyatini samarali tashkil etish ta'lim mazmuni, foydalaniladigan materiallar, topshiriqlar, pedagogik yordam va baholash usullarini ularning individual ehtiyojlari hamda imkoniyatlariga muvofiq uyg'unlashtirishni taqozo etadi. Nazariy manbalar tahlili shuni ko'rsatadiki, tasviriy faoliyatni tashkil etishda barcha o'quvchilarning ijodiy ifodasi, ta'lim jarayonidagi mazmunli ishtiroki va o'z imkoniyatlarini namoyon etishi uchun zarur sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega. Shu maqsadda an'anaviy rasm chizish mashg'ulotlari bilan bir qatorda applikasiya, kollaj, hajmli tasvir yaratish va raqamli vositalardan foydalanish kabi muqobil faoliyat shakllarini qo'llash maqsadga muvofiq. Bunday imkoniyatlarning taqdim etilishi o'quvchilarning qiziqishlari, individual qobiliyatlari va ifoda usullaridagi farqlarni hisobga olishga yordam beradi.

Tasviriy faoliyatni tashkil etishning metodik asoslari o'quvchining tashxisiga emas, balki uning individual imkoniyatlari, qiziqishlari, mavjud ko'nikmalari va faoliyat jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan to'siqlarni aniqlashga yo'naltirilishi lozim. Bunda tasviriy materiallarni o'quvchilarning ehtiyojlariga moslashtirish, topshiriqlarni izchil bosqichlarga ajratish, ko'rsatmalarni tushunarli shaklda taqdim etish va faoliyatni bajarish uchun yetarli vaqt ajratish alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur shartlar o'quvchilarning mashg'ulotlarda faol ishtirok etishi, topshiriqlarni o'z imkoniyatlari doirasida bajarishi va ijodiy tashabbus ko'rsatishi uchun qulay pedagogik muhitni shakllantiradi. Shu bilan birga, tasviriy faoliyatni rejalashtirishda o'qitishning universal dizayni tamoyillariga tayanish, axborotni turli shakllarda taqdim etish hamda o'quvchilarga o'z fikr va g'oyalarini turli vositalar orqali ifodalash imkoniyatini berish zarur.

Inklyuziv ta'limda pedagogik yordamning mazmuni o'quvchining mustaqilligi, ijodiy tanlovi va individual faolligini

qo'llab-quvvatlash bilan belgilanadi. O'qituvchi barcha o'quvchilar uchun bir xil natijani ta'minlashga intilishdan ko'ra, ularning tasviriy faoliyatda mustaqil qaror qabul qilishi, materiallarni tanlashi va o'z g'oyalarni amalga oshirishi uchun zarur sharoitlarni yaratishi kerak. Bunda yordam miqdori va shakli o'quvchining ehtiyojlariga muvofiq belgilanib, uning imkon qadar mustaqil faoliyat yuritishiga ko'maklashishi lozim. Baholash jarayonida ham faqat yakuniy ishning tashqi ko'rinishi yoki texnik bajarilish darajasi bilan cheklanmasdan, o'quvchining mashg'ulotdagi ishtiroki, mustaqilligi, ijodiy qarorlari, muloqot va hamkorlik ko'nikmalari hamda individual rivojlanish dinamikasini hisobga olish muhimdir. Bunday yondashuv o'quvchining erishgan yutuqlarini uning avvalgi faoliyati bilan qiyoslash, rivojlanishidagi o'zgarishlarni aniqlash va keyingi pedagogik ishlarni rejalashtirish imkonini beradi.

Inklyuziv ta'lim sharoitida tasviriy faoliyatni samarali tashkil etishning asosiy sharti umumiy ta'limiy maqsadlarni saqlab qolgan holda o'quvchilarning turli ehtiyojlari, individual imkoniyatlari va ijodiy ifoda usullariga mos pedagogik sharoitlarni yaratishdan iborat. Bunda muqobil faoliyat shakllaridan foydalanish, topshiriqlar va materiallarni moslashtirish, universal dizayn tamoyillarini qo'llash, mustaqillikni qo'llab-quvvatlovchi pedagogik yordamni tashkil etish hamda individual rivojlanishga asoslangan baholashni amalga oshirish o'zaro bog'liq metodik yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi. Taklif etilgan yondashuv nazariy manbalar tahliliga asoslangan bo'lib, uning amaliy samaradorligini aniqlash uchun keyingi bosqichlarda tizimli pedagogik kuzatuvlar va tajriba-sinov tadqiqotlarini o'tkazish, olingan ma'lumotlarni tahlil qilish hamda metodik tavsiyalarni amaliy natijalar asosida takomillashtirish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. UNESCO. A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education. – Paris: UNESCO, 2017. – 46 p. – DOI: 10.54675/MHHZ2237. – URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254> (murojaat sanasi: 23.10.2026).
2. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. Article 24: Education. – New York: United Nations, 2006. – URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/article-24-education.html> (murojaat sanasi: 23.10.2026).
3. CAST. Universal Design for Learning Guidelines. – Version 3.0. – Lynnfield, MA: CAST, 2024. – URL: <https://udlguidelines.cast.org/> (murojaat sanasi: 23.10.2026).
4. Guay D. M. P. Cross-Site Analysis of Teaching Practices: Visual Art Education with Students Experiencing Disabilities // Studies in Art Education. – 1993. – Vol. 34, № 4. – P. 222–232.
5. Guay D. M. Students with Disabilities in the Art Classroom: How Prepared Are We? // Studies in Art Education. – 1994. – Vol. 36, № 1. – P. 44–56. – DOI: 10.1080/00393541.1994.11650437.
6. Embedding Instruction in Art Activities to Teach Preschoolers with Disabilities to Imitate Their Peers // Early Childhood Research Quarterly. – 1993. – Vol. 8, № 3. – P. 277–294. – DOI: 10.1016/S0885-2006(05)80068-7.
7. Xolmurodova D. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarining art-terapevtik va inklyuziv pedagogik kompetensiyalarini rivojlantirish // Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya. – 2026. – Jild 5, № 17. – B. 91–94. – DOI: 10.70413/zdpp-v5-i17-56684.
8. Qodirova F. U., Pulatova D. A. Inklyuziv ta'lim. – Toshkent: Mehr-nuri, 2024. – 240 b. – ISBN 978-9910-8801-9-3.
9. Boliyeva L. Pedagogik oliy ta'limda «Tasviriy faoliyatga o'rgatish metodikasi» modulini o'qitishning pedagogik va metodik xususiyatlari // Maktabgacha va maktab ta'limi. – 2025. – Jild 3, № 6. – DOI: 10.5281/zenodo.15691110.